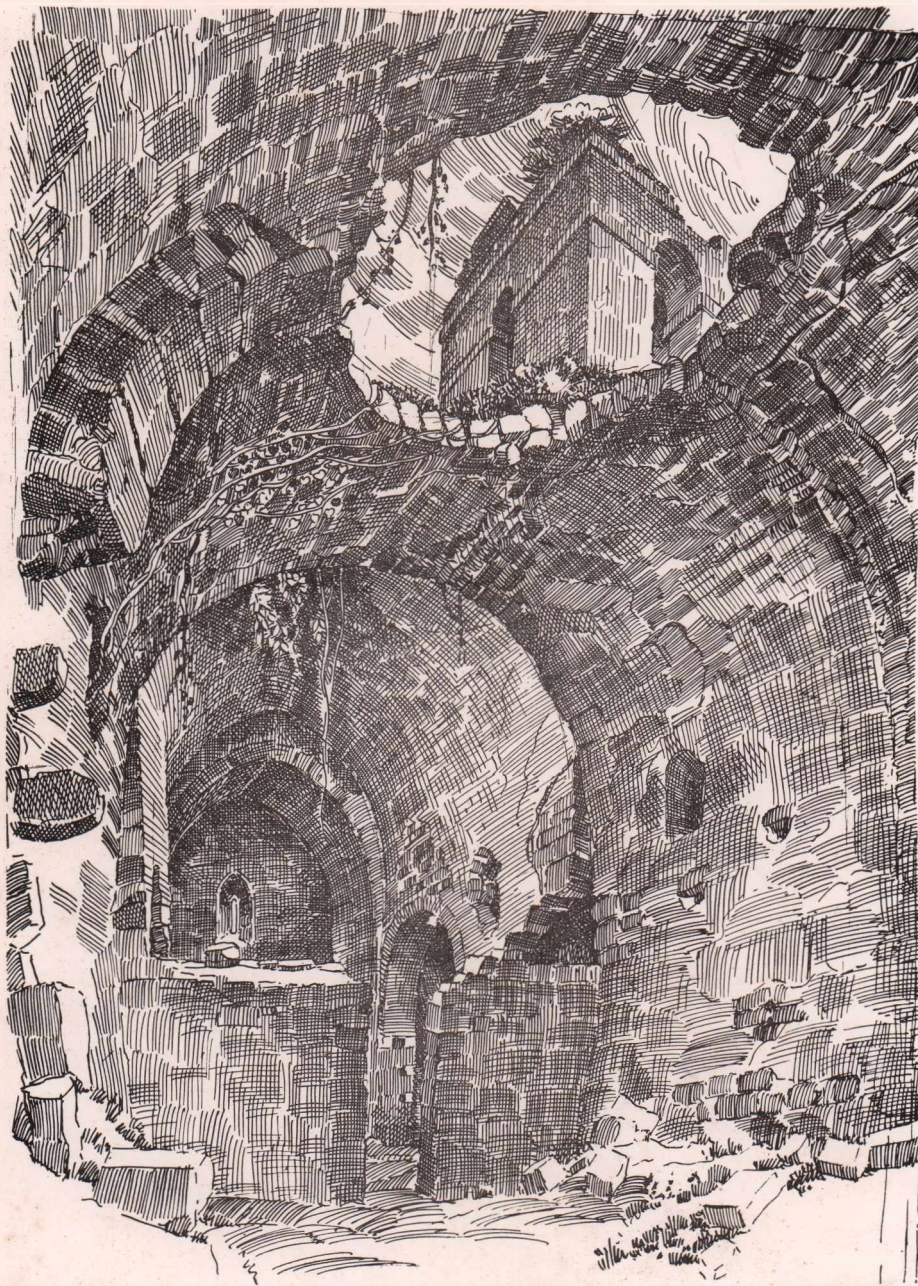

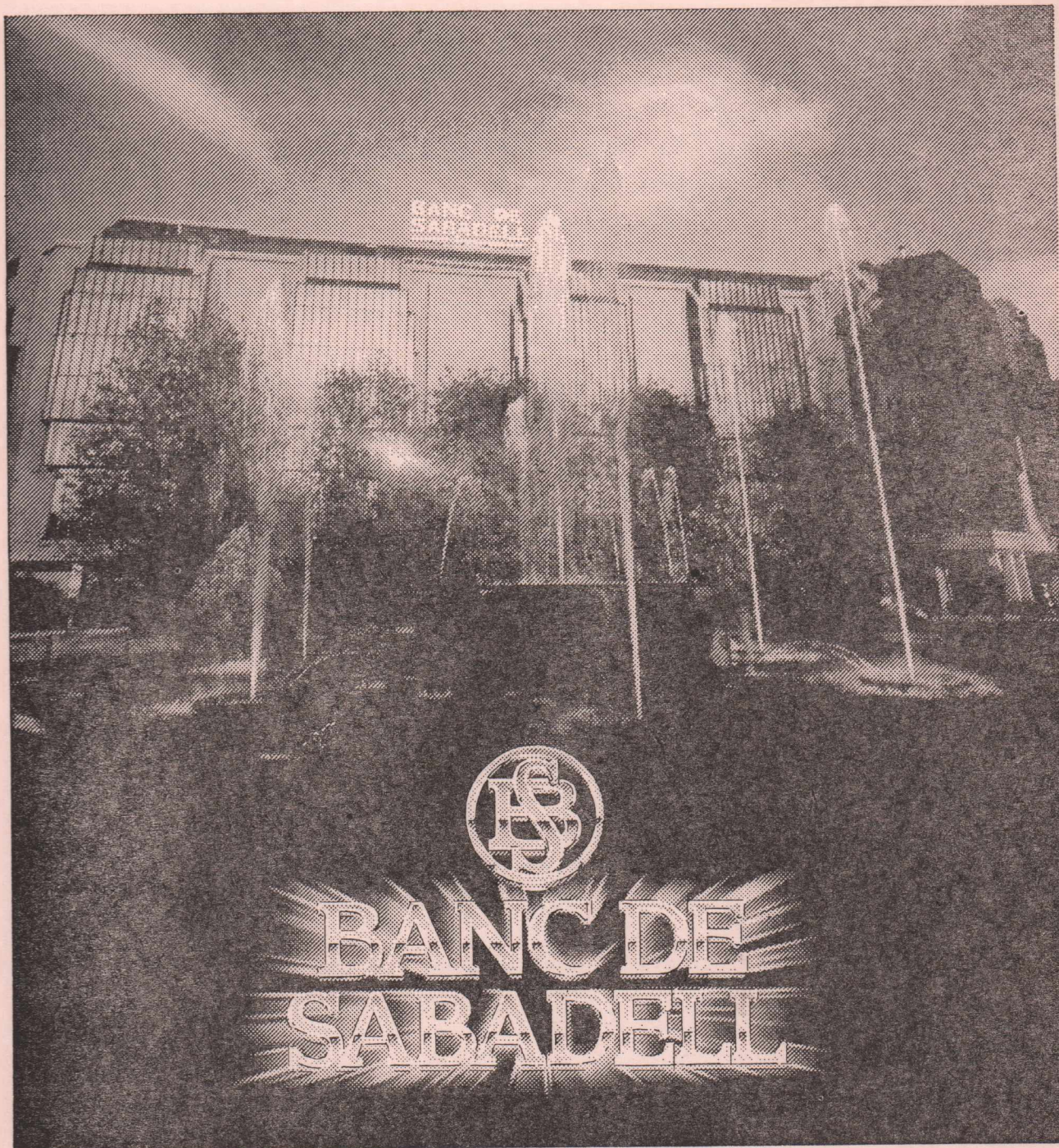
artilletres

REVISTA CULTURAL — NÚM. 6 — CASTELLAR DEL VAL·LÈS — DESEMBRE DEL 1988

EL MIL·LENARI DEL NAIXEMENT POLÍ·TIC DE CATALUNYA — L·LIBRES ...DEMA? — EN EL CENTENARI DE JAUME AGELET I GARRIGA — JOAN SOLA, ESTUDIÓ·S DE LA L·LENGUA — ARXIU GAVÍN: «INVENTARI D'ESGLÉSIES» — LA PINTURA DE PERE MARRA — MIQUEL DESCLOT: «ESQUELETS DEL MEU ARMARI».

Edifici Serveis Centrals - Sabadell

Bones festes!

EL MIL-LENARI DEL NAIXEMENT POLÍTIC DE CATALUNYA

En un article sobre el Mil·lenari de Catalunya crec que hauria de parlar de sobre la importància d'aquest aconteixement, així com del seu significat i aportació en la història de Catalunya per entendre la realitat catalana del segle XX.

Abans, però, és indispensable explicar que succeí als voltants de l'any mil en aquest territori català, de forma que es distingixin, no sense esforç, fets i interpretacions; és, aleshores, quan el lector podrà celebrar o desvirtuar, segons el seu parer, el «Mil·lenari de Catalunya».

La propaganda d'aquesta commemoració diu que ara fa mil anys Catalunya es formà i es constituí políticament, així doncs, com estava organitzada abans de l'any mil?. Sabem també que estàvem subordinats als francs, però, per quin motiu? i, com ens en desfèrem? No fou, justament, amb la guerra com aconseguírem la independència sinó amb la pau i fidelitat als sobirans francs, els quals havien perdut el control polític per problemes interns en la seva pròpia monarquia. La independència, no obstant, no fou tan fàcil com sembla; és necessària una bona tàctica diplomàtica i sens dubte, de la consciència dels propis interessos dels comtes sobre el territori català.

Per entendre totes aquestes preguntes cal començar un segle abans, segle VIII, quan els sarraïns van envair el NE de la península, com ho havien fet en la resta de territoris de pas. Els francs varen veure un perill imminent quan els sarraïns saquejaren les ciutats d'Occitània, no sense fer estralls.

El Pirineu no era una frontera prou forta per protegir els territoris de l'imperi Carolingi, així doncs, a mans de Carlemany, s'amplià la frontera fins a l'Ebre; des de Saragossa fins a Barcelona quedaria determinada el que ells anomenarien la «Marca Hispànica», sobre el territori de la Catalunya Vella, fet que la diferencià posteriorment de la Catalunya Nova.

Els francs van dividir la Marca en comtats, nomenant diferents càrrecs per a la governació del territori (comtes, vescomtes i bisbes). La qüestió fonamental era qui posseïa aques càrrecs: hispanogots, francs o bé famílies i magnats fortament lligades a una i altra banda. En un primer moment el càrrec del comte fou per Berà, hispanogot, el qual fou destituït per Lluís el Piedós a causa de la seva relació amb els sarraïns per obtenir d'ells una treva que no compliren. Berà fou acusat de traïdor. La desconfiança del rei franc envers els hispanogots el portà a nomenar un comte d'origen franc i per tant totalment estranger en el territori català; el comte va esdevenir un enemic comú tant pels catalans com pels sarraïns que uniren els seus interessos antifrancs. Malauradament, la revolta fracassà.

A partir del 829 començaren a sorgir una sèrie de problemes en el control polític del propi imperi Carolingi arran de l'herència de l'emperador i els seus fills. Aquesta avinentesa serà aprofitada pels comtes francs de la Marca Hispànica per que protagonitzar revoltes contra l'emperador en l'afany d'apoderar-se i fer-se amos del territori català. Una vegada més, el problema es solventà destituïnt-los dels càrrecs de forma progressiva, i els substituï per grans magnats hispanogots i llinatges catalans que a partir d'ara començaran a consolidar-se.

Segons Abadal, Sunifred és el primer en el tronc de la dinastia catalana. La fidelitat d'aquest vers el seu emperador fou del tot cabdal perquè aquest confiés en ell i en els seus descendents. Guifré el Pelós, fill de Sunifred, seria l'últim comte nomenat per l'emperador, a partir d'aquest, la successió comtal seria hereditària.

L'arrelament al país d'una forta dinastia catalana comtal amb càrrec hereditari, s'ha interpretat com l'inici del procés de fragmentació de l'autoritat carolíngia en la Marca Hispànica i, alhora, el camí cap a la sobirania, no obstant, seria necessari l'afebliment d'aquest imperi.

No serà fins als voltants de l'any mil quan el camí de la independència s'iniciï. Els néts de Guifré el Pelós cercaran en el món exterior el reconeixement dels seus propis interessos, completament independents dels interessos de la monarquia Carolíngia. Els comtes participaran a partir d'ara activament en el procés per aconseguir una sobirania catalana. Hauran de passar molts anys abans que el comte sigui sobirà i senyor de tots els senyors, ja que amb l'extensió del feudalisme el poder s'havia fraccionat.

La celebració del Mil·lenari considerant l'any 988 com a data d'una primera consciència nacional a través de l'allunyament de la sobirania dels reis francs és difícil de valorar-la. Segons un meu ex-professor, J. E. Ruiz Doménec, la data proposada, 988, té poca rellevància car no ha deixat «monuments, signes, ecos o memòria»,¹ i és tan sols un tema de debat entre els historiadors i per a la historiografia. Un debat fugisser, és a dir, que acabarà l'abril de 1989, sense haver-se plantejat la realitat actual i futura de la nació catalana. No obstant, crec que el Mil·lenari s'ajusta més a les opinions d'Eva Serra,² i de Maria Pont,³ les quals diuen que deixant els fets puntuals en la lluita dels catalans entre sarraïns i francs, cal parlar de societat, de treball i cultura. Hem d'estudiar les arrels no en una classe política sinó en tots aquells homes desconeguts que des de temps immemorial han treballat la terra i han fet possible la consolidació d'una societat que es sentís identificada amb la seva terra i nació: CATALUNYA.

GEMMA PERICH I VIDAL

NOTES:

1. SALRACH, J. M.^a, *El Mil·lenari com a Pretext per a un Debat entre historiadors*, a «L'AVENÇ», n.º 117, juliol 1988, pàg. 53.
2. Op. cit. SALRACH, J. M.^a, *El Mil·lenari...*
3. Maria Pont, professora d'Història Medieval a la Universitat Autònoma de Barcelona.

ÍNDIX DEL NÚMERO 6

29 d'agost

He demanat a la Gemma Perich, llicenciada en història i secretària en funcions de l'Arxiu d'Història de Castellar, un article parlant del Mil·lenari de Catalunya.

Trobo que l'ambient general del país envers aquesta commemoració és bastant fred. Cada entitat hi fa alguna aportació, segons les seves possibilitats, però sense un gran entusiasme popular.

Nosaltres també volem participar en aquesta commemoració amb un article de la Gemma que expliqui com era Catalunya fa mil anys, i amb una entrevista amb el professor Joan Solà, un dels homes que més ha reflexionat sobre el futur de la nostra llengua.

Tanmateix, crec que la millor commemoració del Mil·lenari de Catalunya està en el treball constant i positiu de cada dia. Així ho diu Miquel Martí i Pol:

*En clau de temps i amb molt de patiment.
Vet ací com podem guanyar el combat
que de fa tant de temps lliurem, intrèpids.
En clau de temps i potser en solitud,
acumulant en cadascú la força
de tots plegats i projectant-la enfora.*

*Solc rera solc pel mar de cada dia,
pas rera pas amb voluntat d'aurora.*

26 de setembre

A dos quarts de quatre m'he reunit amb l'amic Salvador Pujol al departament de Llengua Catalana de la vella Universitat per fer una entrevista a Joan Solà, el Cap del departament, per a la revista *artilletres*.

En Joan Solà va ser un dels meus professors predilectes. He anat seguint la seva trajectòria, sempre callada, però tenaç i brillant. Entre el gremi dels estudiants i dels professors de català, en Solà és com un mite. I és que aquest tipus de persones escassegen.

Ens ha rebut amb molta amabilitat. Les nostres preguntes han estat bàsicament sobre sociolingüística i les ha contestat amb molta extensió i contundència. Es nota que porta molts anys —més de vint— reflexionant sobre el tema. Ha estat molt dur envers els polítics i els governants. Les seves reflexions mostren un cert pessimisme i li ho he dit. M'ha contestat que tot això és molt relatiu i que no sap què vol dir optimisme o pessimisme quan es pregunta sobre el futur del català, una llengua minoritària. També ha afirmat que la seva experiència de lingüista li ha fet adonar-se que les llengües evolucionen amb els segles, i que al final s'imposa sempre la llengua parlada a la societat i no l'escrita als llibres.

De cara al pervindre de la llengua ha dit que els catalans ens hauríem de fer tres preguntes: on volem arribar, a què estem disposats a renunciar i quins mitjansensem utilitzar. Diu que aquestes preguntes els nostres polítics no s'atreveixen a fer-se-les perquè tenen por de les respostes, que poden ser molt cruels.

1 d'octubre

Quan arribo a la masia de la Roca, a la Vall d'Horta, la tarda declina amb elegància i serenitat. M'esperen en Josep Ramon Bach, autor de diversos llibres de poemes, i en Joan Margenat.

En una sala que és alhora menjador i cuina xerrem al voltant d'una taula i prenem cafè mentre la llar de foc consumeix els tions a poc a poc. Hi ha silenci pertor.

Parlo amb en Josep Ramon aprofitant que en Joan és a la granja feinejant. Comentem els tiratges tant petits que hi ha de llibres de poesies no sols a Catalunya sinó també a França i altres països europeus on és habitual que s'editin cinc-cents exemplars de cada poemari. La poesia no és comercial ni interessa la gent d'enlloc. És una pena.

Quan arriba el Joan comencem tots tres a divagar sobre la cultura. Aquesta és una veritable obsessió d'en Joan Margenat. Hi dedica hores i hores a aquest tema i s'ho pren amb seriositat. Afirma que està convençut que vivim una certa crisi d'ideologies, que l'esquerra política ha perdut el nord i està desorientada, no sap cap a on anar. Ja no creu en revolucions ni altres ideals. En Joan reivindica una cultura que no vagi contra ningú sinó que tingui valor en ella mateixa, que sigui engrescadora i alliberadora, que doni sentit a la vida de l'home i que acosti aquest a la col·lectivitat. Creu que la societat civil, les entitats i la joventut estan en crisi i viuen uns moments baixos, només es preocupen perquè l'Estat o els Ajuntaments els solucionin els seus problemes i són incapaces de lluitar ells sols per resoldre'ls. Només busquen subvencions. En Joan creu que amb pocs diners, però amb imaginació, també es poden fer moltes coses positives, no necessàriament cares. Diu que és necessari la creació d'un Ateneu comarcal per filosofar sobre la cultura i que no parirà fins aconseguir un grup de persones per tirar endavant aquest projecte. Trobo que aquest és un tema interessant per fer-ne un editorial.

17 d'octubre

En J.M. Gavín, a les nou en punt, m'ha vingut a buscar perquè l'acompanyés —com vaig fer fa quatre anys— a retratar unes quantes esglésies que li falten de Sant Llorenç Savall per al seu *Inventari d'esglésies del Vallès Occidental*.

A dos quarts de deu ens havíem de trobar amb en Joan Margenat al revolt fondo per anar a retratar l'església, de Sant Pere de Mur o del Dalmau, que en Gavín encara no té al seu famós arxiu d'esglésies, capelles i oratoris de Catalunya, una obra monumental i única en el seu gènere al món.

Doncs bé, com que hem arribat massa d'hora a la citació amb l'amic Margenat, hem donat mitja volta i hem anat cap al barri de les Arenes, perquè allà sabíem que hi ha una comunitat de monges, però ignoràvem si tenien capella o no. Una veïna que ens ha vist arribar ens ha confirmat la nostra suposició ja que ella cada diumenge hi va a missa. No cal dir que la nostra alegria ha estat immensa perquè no la teníem catalogada. Aquesta troballa d'una nova capella de la qual poquíssima gent en sabia l'existència ens ha omplert d'alegria. La procuraré mostrar en el proper número d'*artilletres*.

19 d'octubre

A profito una breu xerrada amb la Lourdes Martin, a la biblioteca, per demanar-li si té temps de fer-me quatre ratlles per al pròxim número d'*artilletes*. Em contesta que amb molt de gust, però que no sap sobre quin tema enfocar la seva col.laboració. Crec que seria interessant una reflexió sobre el paper que encara pot fer el llibre en una societat cada cop més tecnificada i amb una major preponderància dels aparells audiovisuals. L'home d'avui, ¿considera necessari i imprescindible el llibre i la lectura? Trobo que aquest és un tema molt suggerent i així li ho dic.

22 d'octubre

Aquest dies he demanat a Miquel Descot la seva habitual col.laboració per a la revista *artilletes*. Aquesta consistirà en uns quants *limericks* inèdits provinents, en bona part, de l'època en què va publicar *Auques i espantalls*. En parlar de la portada del full en qüestió m'ha dit que li agradaria posar-hi algun dibuix d'en Nogués.

Doncs bé, aquest matí l'he fet content perquè m'he presentat a casa seva amb un volum de *La Catalunya pintoresca* de l'any 1933 que, per atzars de la vida, hi havia a la nostra biblioteca provinent de l'antic fons de l'Ateneu. No cal dir que aquest llibre és molt valuós i que els llibreters de vell el pagarien a preu d'or.

Després m'ha comentat el seu parer sobre algunes d'aquestes notes que escric i que voldria publicar en el pròxim número d'*artilletes*. Com sempre, la seva opinió m'ha semblat

molt lúcida i interessant. M'ha parlat també de la conveniència de dedicar un full a l'obra d'un poeta de Lleida de qui enguany es commemora el seu centenari i que podria ser molt entès per la nostra gent. Com que no tinc mai un no per a en Descot, en el pròxim número d'*artilletes* hi haurà una breu antologia d'aquest poeta.

10 de novembre

Conversa molt agradable a casa d'en Valls Areny. El motiu és l'entrevista que li ha de fer la Maria Teresa Esteve per a l'*artilletes* de Nadal. Comencem les preguntes i en Valls ens respon d'una forma eixuta i breu, amb una certa timidesa. De mica en mica, però, la conversa es va ampliant i la seva dona també hi fica unes cullerades substancioses.

En Valls va sentir molt profundament la mort d'en Pere Marra a qui considerava no solament un dels seus millors amics, sinó el paradigma del que és un artista autèntic, extremadament sincer amb si mateix i amb la seva obra. Li pregunto perquè tenia fama de ser un home estrany i em contesta que no comprèn la pregunta perquè en Marra era un home extraordinari que només tenia com a objectiu viure per pintar, i això en una època gens fàcil. Per aquest motiu va arribar a passar gana i a viure amb una gran penúria econòmica. La societat de l'època no entenia que un home pogués mantenir-se sense treballar en un fàbrica, i era acusat de bohemí quan ell va ser un treballador infatigable que va arribar a pintar molt i variat. No va tenir sort ni va ser comprès pels qui el voltaven més a prop. Va morir sol i oblidat. Avui li plouen els homenatges. Com sempre, hem arribat tard.

JOSEP RAMON RECORDÀ

LLIBRES... DEMÀ?

En un moment com el que estem vivint en què l'allau dels *mass media* electrònics sembla ser que ha esdevingut el gran protagonista, ¿hem de patir per l'avenir de la paraula impresa?

Deixem, de moment, aquesta pregunta sospesa en l'aire mentre analitzem per parts la situació.

La producció d'informació porta un ritme de creixement en progressió geomètrica. És un fet indiscutible que cada vegada es genera més informació i que, alhora que l'oferta creix, la demanda hi juga una relació d'equivalència. Aquest gran brollador inesgotable que és la informació, actualment es plasma en molts i variats suports documentals que cohabiten amb el paper, com són els materials audiovisuals, les cintes magnètiques, els discos òptics, etc.

Avui en dia és inconcebible dur a terme qualsevol investigació des d'un punt de vista científic i rigorós, sense tenir en compte tot aquest altre tipus de material. Les noves tecnologies de la informació ens permeten una més ràpida circulació del saber universal, i per accedir-hi cal ser coneixedor de les Ciències de la Documentació (*Information Science*, pels anglosaxons), que no és altra cosa que l'activitat científica que s'ocupa de recollir, analitzar, emmagatzemar, recuperar i difondre la informació que contenen els documents, per a la seva accessibilitat òptima. D'aquesta tasca se n'ocupa el documentalista, que és el bibliotecari amb els mitjans tecnològics més moderns aplicats als sistemes clàssics de biblioteques, i que treballa al Centre de Documentació.

¿Vol dir això que totes les biblioteques estan destinades a convertir-se en centres de documentació? No és el mateix, en absolut! A les biblioteques, senzillament, s'haurà de produir un procés d'adaptació de les tasques més mecàniques (automatització de catàlegs, préstec informatitzat, etc. per dedicar el temps a activitats creatives i de recerca.

I no voldria crear una confusió entre el que entenem per biblioteca, i la biblioteca científica o centre de documentació. Perquè de biblioteques n'hi ha de moltes classes: públiques, privades, nacionals, municipals, universitàries, corporatives, generals, especialitzades, infantils, per a cecs, per a presons, per a hospitals, etc., i cadascuna d'elles té una funció determinada i molt concreta. Pensem en la biblioteca pública, que és l'exemple que tenim més a l'abast. Cal pensar en el tipus d'usuari a qui van destinats els seus serveis. La moderna biblioteca pública té un fons bibliogràfic format per tot tipus de material: imprès, sonor, visual, informàtic, etc., sempre com a complement del llibre, no com a suplantador. La fase d'incorporació d'aquests materials a la biblioteca pública ja s'està duent a terme al nostre país. No és un fenomen encara «normal» però sí que ha deixat de ser ciència-ficció.

Ara bé, tornem al començament: ¿està realment amenaçat el llibre? ¿Està condemnat a desaparèixer i ser substituït pels nous mitjans de comunicació? Observem les reflexions dels grans teòrics del tema, gent que ha estudiat detingudament la situació, sense caure en demagògies ni sensacionalismes. I arribem a la següent conclusió: ¿qui podria renunciar al tacte del paper, a l'olor de la tinta, al so peculiar del frec del full en tombar-lo? ¿Qui podria renunciar al llibre com a objecte estètic, o com a company físic directament consumible, que no té la necessitat d'aparells que facin d'intermediaris o intèrprets entre la informació i l'usuari?

Sortosament cada cop es llegeix més, i més bé, i depèn de tots nosaltres que aquest ritme, si bé un xic lent, no s'aturi.

L'amenaça del llibre, per tant, no vindrà dels altres mitjans de comunicació, sinó del poc o mal ús que fem del llibre en si mateix.

LOURDES MARTÍN

JOAN SOLÀ, ESTUDIÓS DE LA LLENGUA

*La llengua és un dels temes que provoca més passions i de-
pressions en la nostra societat. Tothom es veu amb cor d'opinar
sobre aquest problema cabdal de la llengua per entendre la rea-
litat lingüística del país. Per això hem mantingut una conversa
amb el doctor Joan Solà, catedràtic de la Universitat de
Barcelona, estudiós de la lingüística catalana que ha participat
en diversos congressos internacionals i ha publicat un bon nom-
bre de treballs. Les seves publicacions més recents són: «Sintaxi
generativa catalana» (en col·laboració amb S. Bonet, 1986),
«L'obra de Pompeu Fabra» (1987).*

*—Troblem en les pàgines d'opinió dels diaris que els lectors
parlen constantment sobre la llengua. ¿Considera que això és
un signe de normalitat d'un país? Sembla que els altres països
europeus no hi dediquen tant espai.*

*—En principi, m'inclinaria a dir que això és un signe de
anormalitat. Però això de anormalitat o normalitat és un ter-
me relatiu. Perquè posat en una cultura minoritària com és
aquesta, i amb les pressions modernes que aquestes cultures
han de suportar, ja no se sap què vol dir, ja parteixes d'una
situació de anormalitat reconeguda. Ara bé, jo, el que veig
amb aquestes intervencions als diaris és el to de les interven-
cions; que en tot cas podria ser qualificat de anormal o nor-
mal. I aquest to, així molt genèricament, jo crec que és més*

*aviat anormal. És a dir, hi intervé més gent per un afany
sentimental o patriòtic en un sentit molt vague de la parau-
la, que no pas gent tècnica en l'objete que aparentment s'in-
tenta tractar; i és aquí que seria anormal. No són els lingüistes
ni els sociolingüistes que discuteixen sobre la llengua, sinó
gent espontània que moltes vegades no està al cas, no sap
què passa, gent que no sap què vol dir ni què pretén; i, en
tot cas, la anormalitat s'hauria d'interpretar en aquest sentit.*

*—La legislació vigent en matèria lingüística és una bona
eina per aconseguir normalitzar aquesta llengua?*

*—Això és una pregunta molt nuclear dins de la situació
d'un poble que té una cultura per principi minoritària. I avui
minoritària vol dir oprimida positivament o negativament.
Vull dir, que un estat l'oprimeixi o que senzillament visqui
oprimida per les pressions enormes que rep de tot arreu. Bé,
un cop posats aquí, la legislació és positiva, negativa, esti-
mulant, enervant? Tot això és molt complicat de respondre.
Jo suposo que no hi pot haver una resposta única. Tota res-
posta a aquesta pregunta parteix de pressupòsits ideals. Un
pressupòsit podria ser el de la persona que aspira a la inde-
pendència político-cultural, o política o cultura; i un altre
és el de la persona que assumeix que aquesta independència
no s'aconseguirà mai. Un pot creure que la legislació és ade-*

quada si parteix de l'acceptació de la minorització, i l'altre pot dir que és inadequada i opressora perquè se situa en un punt de vista maximalista d'independència política o cultural. Tota resposta pressuposa una ideologia al darrere. Ara bé, jo penso que des de qualsevol dels dos punts de vista la legislació actual és un pacte fet amb inferioritat de condicions per part dels que pateixen la situació lingüística. Aquests accepten d'entrada que han de pactar amb el més fort, i, per tant, que han de renunciar a una part important dels seus possibles ideals. És en aquest sentit que la legislació actual es pot considerar nefasta o opressora. Jo, de tota manera, crec que les cultures minoritàries del món actual hem de plantejar-nos d'una manera brutal el problema següent: ¿què volem, què podem i a què estem disposats? És imprescindible que ens responguem aquestes preguntes, altrament sempre anem perduts. I, potser, encara hi hauria d'altres preguntes que vindrien a equivaldre a aquelles: ¿què pot fer una cultura com la nostra en el món actual? Aquesta pregunta és crucial, si no contestes aquesta no pots contestar les altres. Primer has de fer una anàlisi realista de què pot fer una cultura com la nostra en el món actual. Contra quines forces polítiques i econòmiques juga. I, aleshores, un cop ho sàpigues podràs dir: què volem? Naturalment, què volem des d'un punt de vista realista. ¿I què ens hi volem jugar? Perquè és possible que vulguem defensar la nostra cultura contra aquestes pressions, però que no estiguem disposat a jugar-nos-hi gaires duros; aleshores, una cosa nega l'altra. Avui s'ha demostrat —molta gent especialista ho té molt clar— que una cultura minoritària de tot arreu del món només es pot mantenir amb un Estat al darrere. Tota la resta són falòrnies. És a dir, sense un Estat al darrere, tard o d'hora aquesta cultura quedarà eliminada del mapa.

—*¿Però no sembla que hi ha a nivell mundial una mena de recuperació de les llengües minoritàries?*

—Sí, però jo quan era petit ja sentia parlar del cant del cigne i, alerta!, quan una persona sent parlar del cant del cigne, un tema literari que ja fa molts segles que es veu escrit als llibres, vol dir que hi ha una qüestió recurrent en la humanitat. Quan una persona física o política té perill de morir sembla com si es defensés i revisqués; però, en definitiva, vol dir que es troba acorralada per una sèrie de circumstàncies adverses. De manera que l'actual recuperació cultural i lingüística dels països catalans encara no sabem massa en què consisteix. De moment hi ha unes idees força simples, però que donen de vegades molta llum. Per exemple, la següent: mai no s'havia conegut tant la llengua catalana com ara, mai no s'havia estudiat tant, però mai no s'havia parlat tan poc; vull dir percentualment, sabem quants habitants hi ha al país catalanoparlant i quants realment utilitzen la llengua. Això és molt cruel, això vol dir que encara no sabem massa què vol dir aquesta eufòria actual. I això, encara, sense tenir en compte una cosa que és la purament lingüística; tot això que dèiem fins ara és sociolingüística. Però hi ha un altre aspecte purament lingüístic: aquesta llengua avui és pot considerar autènticament una llengua o és un patuès? Avui hi ha un divorci tan enorme entre la llengua que podríem considerar fabriana, digna de ser utilitzada, i la llengua diària, que aquest divorci ens compromet d'una manera greu. Si arribem a fer la síntesi entre les dues llengües probablement n'obtidrem una que avui ens farà vergonya d'utilitzar-la. I això és gravíssim, i és per això que la situació sociolingüística actual no és pas tot els que ens cal saber

d'aquesta llengua: en definitiva, repeteixo que no sabem massa què vol dir la revifalla actual de la nostra llengua; perquè s'ha d'analitzar des del punt de vista de la integritat de la llengua, des del punt de vista de la utilització de la llengua, des del punt de vista del coneixement de la llengua, des de molts punts de vista, però tots són prou importants.

—*¿Com valora el fet que hi hagi tres lleis de normalització lingüística en una mateixa àrea catalanoparlant?*

—El sol fet que hi hagi tres lleis de normalització lingüística és un signe inequívoc del desori lingüístic de l'Estat espanyol. És el que va dir Lluís Aracil fa uns anys: a Espanya encara no hi ha una llei lingüística, i mentre no hi hagi una llei lingüística, com volem fer lleis de normalització lingüística parcials, si ens falta la llei marc! És a dir, encara ens falta saber què és el que l'Estat espanyol considera digne de ser defensat, l'Estat com a tal, no Catalunya com a tal, o el país Basc com a tal. Encara no sabem quins drets té un català quan es desplaça a Galícia, quins drets té un galleg quan es desplaça a Madrid. Això, encara no ho sabem. Doncs, aleshores, què volen anar a legislar! La legislació actual sembla un subterfugi per fer callar aquestes eufòries de què ara parlàvem, però falta una llei marc que suposo que ningú no està disposat a fer-la en aquest moment. És a dir, ningú no està disposat a afrontar el problema greu i fonamental que són les llengües dins l'Estat espanyol. Això, ho ha dit l'Aracil, que sap de què va.

—*Com veu l'estat actual de la normativa? ¿Cal una revisió de les solucions que va donar Pompeu Fabra?*

—Sí, això és un altre etern problema que no té una resposta clara. Com s'ha de definir una llengua en el món actual? Sobretot en un món tan potinejat com el nostre, tan ple d'immigrants que no han pogut aprendre aquesta llengua, que no l'han assimilada, i que en tot cas l'han assimilada a mitges o a quarts, amb moltes incorreccions fonètiques, amb moltes barreges lèxiques, amb moltes desconexions sintàctiques. Aleshores, què passa? Si tu vols establir com a norma de conducta una llengua de tipus més ideal estàs condemnant tota aquesta massa enorme de gent al silenci. Però si, per contra, dones bel·ligerància a aquest tipus de llengua que avui és la mitjana de Barcelona, per exemple, aleshores estàs renunciant a tota una llengua que molta gent encara hem viscut més pura, més nostra, més incontaminada. I aquest és un problema que no té solució. Però la veritat històrica és que les llengües sempre són allò que són les llengües parlades. I aquí tots els gramàtics queden arraconats, tots els lexicòlegs i els grans polítics de la llengua queden ignorats. I de manera efectiva, només preval el que la llengua realment és: l'ús parlat. Tant se val si és una llengua contaminada, com si és una llengua molt pura. I les llengües minoritàries d'avui tenen el fat, la desgràcia, de ser llengües mixtes, barrejades de coses que no ens agraden. Jo l'única cosa que puc dir és aquesta, i a mi em sap molt greu que sigui així, però em sembla que no hi ha solució.

—*¿És més aviat pessimista de cara a tota aquesta situació sociolingüística del català?*

—Bé, és que la paraula «pessimista» també és una paraula molt difícil de saber què vol dir. Si pessimista vol dir realista davant dels ideals en abstracte, aleshores no ho sé, potser sí. Però és que jo tampoc no sé què vol dir «pessimista». Jo estic dient una cosa que la història mundial des dels temps

més remots està demostrant. I és que les llengües que prevalen en el futur són les que s'utilitzen. Això no és ni ser pessimista ni ser res, és ser científic del fenomen que toco jo. El científic no té més remei que conèixer el que està passant. Ara bé, si una persona és patriota a ultrança, doncs aleshores que es posi a polític i que miri a veure si amb la política pot contras-restar això. I això no és ser pessimista! Dubto que cap polític pugui arribar a contrarestar res! Perquè Prat de la Riba no va modificar gens en absolut la llengua, en tot cas va ser Fabra qui la va modificar; però va modificar una llengua escrita fonamentalment i en un temps, a més a més, que no hi havia aquesta pressió immigratòria que hi ha ara ni altres de les gravíssimes circumstàncies que hem conegut després. Però posat l'estat actual de la llengua, que ja és un fet, no és pot tirar enrere. És un fet que hi ha un quaranta per cent de gent que no ha nascut aquí, és a dir, que no han mamat la llengua. Jo veig impossible tirar enrere; i sobretot amb la televisió que s'hi ha sumat i ha esborrat del mapa moltes categories tradicionals lèxiques, sintàctiques, fraseològiques... S'ha demostrat amb treballs científics que la televisió ha esborrat del mapa moltes coses de la vida lingüística tradicional. Un cop esborrades i un cop superposat un quaranta per cent de persones al territori, quina solució hi ha? O renunciis a aquesta llengua o l'acceptes tal com està, mirant de redreçar-la científicament tant com puguis, però no pas amb uns ideals massa alts, perquè fracassaràs.

—*Llavors el gramàtic s'ha d'acostar a la llengua parlada...*

—Ve un moment, quan vius amb una llengua com la nostra, que t'arribes a convèncer que el polític de la llengua, el gramàtic savi, seria aquell que fos capaç de partir de la llengua actual i donar-li força com a llengua de cultura. Més o menys és el que va fer Fabra. Molta gent quan parla de Fabra no té ni idea d'això que acabo de dir ara! Fabra es va trobar en un moment en què s'estava discutint allò tan sabut i tan poc entès de «el català que ara es parla»; i es va trobar atrapat enmig d'aquest problema en una època que ja se n'havia parlat molt. Aleshores va veure que una llengua si es volia projectar cap al futur no tenia més solució que partir de la llengua real, i mirar a veure fins a on era possible de controlar una sèrie de coses que semblaven desori. El gramàtic savi actual hauria de veure com és la llengua actual, com aquesta llengua modificant-la molt poquet o controlant-la molt poquet, pot arribar a continuar sent una llengua de cultura. És aquest el punt greu. I, és clar, comprendreu que això és realment un plantejament molt dur. Mentre no hi hagi aquesta personalitat, tota la resta és faramella. Ens hi anem acostant per aquí per allà, alguns cridant, els altres lamentant-se... Però la gran dificultat és aquesta: ¿com es pot aconseguir que una llengua malmesa com la nostra actual i que no recularà mai —això ho sap tothom— pugui continuar sent llengua de cultura? Aquest és el gran repte que tenim els científics.

—*Actualment sembla que no hi ha cap autoritat lingüística com ho fou Fabra en el seu temps. L'Institut d'Estudis Catalans, com a successor de Fabra, s'ha realitzat correctament aquest paper d'autoritat lingüística?*

—Em penso que la cosa s'ha de plantejar d'una altra manera. Fabra no va deixar un successor. L'Institut es va muntar per protegir aquesta cultura en molts aspectes: arqueològic, històric, lingüístic, literari, etc. El lingüístic, con-

cretament, és una petita branca de l'Institut, però fonamental. Tothom va comprendre que la llengua era essencial. Però, precisament, l'única persona que va fer coses realment va ser Fabra. És a dir, va ser l'Institut, va ser Fabra com a persona! L'Institut encara és l'hora que jo sàpiga que va fer res. Totes les obres, ortogràfiques, gramaticals o lèxiques, considerades normatives i publicades o no de l'Institut —fixeu-vos-hi— van signades per ell. En canvi, si agafeu una gramàtica de l'Acadèmia Francesa o de l'Acadèmia Italiana o de l'Acadèmia Espanyola, trobareu que no va firmada, perquè és la corporació qui la fa. Aquí no, aquí tot el que hi ha fins ara ha estat obra de Fabra. De manera que és una paradoxa tot plegat, és un joc de mals entesos, això. És a dir, una corporació com a tal no fa res com a tal si a dins no hi ha un individu que realment val. I llavors pot passar dues coses: que aquell individu valgui molt i que aglomeri altres persones que col·laborin amb ell o que aquell individu no aglomeri ningú més. Avui resulta que ens falta aquest individu o aquesta institució que aglomeri. Per tant, avui ens trobem paralitzats en aquest sentit. Però, a veure, podria sortir una personalitat, i avui n'hi ha diverses; el que passa és que potser no tenen tanta personalitat com Fabra per imposar-se. Però l'Institut, com a tal, a mi no em preocupa excessivament: jo no hi confio massa, en les institucions. El que passa és que les institucions tenen autoritat moral; però mentre no hi hagi individus que siguin genials no tenen res a fer, les institucions. Oh, és clar! qui farà la gramàtica actual sinó algun individu?, ha de ser un individu! I en tot cas, potser, el gran pecat de l'Institut, que avui s'està corregint parcialment, és de no haver encomanat sectors concrets de la llengua a persones competents: una persona que faci un diccionari, l'altra persona que faci una gramàtica o una part de la gramàtica... Avui s'està empenent un diccionari de gran abast dins l'Institut, però em penso que és de massa abast, almenys si és l'únic que es fa: quan el tinguem fet ja serem vells tots plegats.

—*¿Això és un problema més aviat polític que no pas cultural? Aquí els polítics hi juguen un paper important?*

—Oh, naturalment! Però bé, es tracta d'una política cultural, en tot cas, no d'una política civil. És a dir, que els representants de l'Institut tinguin clar on volen anar i que marquin uns camins. Aquí, avui, en els nostres dies, em fa l'efecte que ja no podem confondre una política cultural amb una política civil, no tenen res a veure. Aquí ara no hi ha una política civil que oprimeixi la política cultural, almenys a Catalunya no hi és; per tant, els qui han d'encaminar la llengua i la cultura ho han de fer amb camins propis sense cap temor que els altres els parin els peus.

—*¿Com valora la tasca que ha dut a terme l'Aina Moll al davant de la Direcció General de Política Lingüística?*

—Un delegat de la secció lingüística d'un govern no pot anar més lluny d'allò que la secció política d'aquell govern li marca o d'allò que la secció política d'aquell govern té per objectiu. Això és evident. Si jo sóc encarregat d'una política lingüística i tinc unes idees radicals, però el cap d'aquell govern té unes idees relatives, naturalment jo no podré actuar i, per tant, m'hauran de substituir. Per tant, si l'Aina Moll no l'han substituïda durant tants anys, deu voler dir que s'avenia o pensava igual que els directors polítics de màxima altura d'aquest govern; els quals, això sí que ho penso, no s'han plantejat la qüestió lingüística d'una manera clara.

Abans he dit radical, ara dic clara, és que per mi radical vol dir clara. Vull dir que no s'ha arribat a aclarir mai tot allò que deia al principi: què podem fer en el món actual, què volem aconseguir, què volem jugar-nos-hi? I tornem a allò que deia l'Aracil: el gran mal d'aquest país és que no ens ha donat la gana de fer una llei lingüística de l'Estat espanyol. ¿Per què no ens ha donat la gana? Perquè és molt fort fer una llei, perquè implica repensar radicalment tota la qüestió lingüística? I aquí no hi ha ningú que estigui disposat a repensar-la; uns perquè estan rabiosament en contra de totes les minories, i els altres perquè estan rabiosament temerosos del que això podria implicar. I a tot plegat sempre hi tirem boires per sobre. Com que sempre vivim emboirats, un govern regional, que en diuen; encara està més emboirat, per la boira que ve de més amunt i per la boira que ell mateix es crea; no sigui cas que els altres diguin, que els altres facin o que els altres critiquin. Aleshores, és clar, amb un govern parcial ple de tantes ambigüitats com el nostre, de tantes autoinhibicions, què ha de fer un delegat lingüístic? Una de dues, o tira més enllà i el faran caure, o es queda en el mateix nivell i aleshores ja va bé, o es queda encara més enrere. I d'aquestes tres possibilitats; no sé quina ha realitzat l'Aina Moll. Si ha tirat més enllà, aquesta em sembla que no, o si s'ha quedat a l'altura dels delegats polítics, que podria ser que sí, o si encara s'ha quedat més curta; que probablement també és veritat. És a dir, estic segur que l'Aina Moll o qui sigui del poder lingüístic hauria pogut anar més enllà, fins i tot sense vulnerar les expectatives polítiques. Això és una afirmació indemostrable, és clar. En definitiva, en qualsevol dels marcs polítics o ideològics, els plantejaments i les realitzacions depenen en gran part de la imaginació del responsable; en el nostre cas, de la imaginació del Director General de Política Lingüística: si té més imaginació probablement aconseguirà més coses sense vulnerar el sostre polític marcat. Jo diria que, en principi i concloent, la Direcció General de Política Lingüística d'aquest país no ha tingut excessiva imaginació.

—Potser també han faltat mitjans econòmics...

—No, no. Sobre la qüestió econòmica jo sempre he cregut, tant en aquest terreny que ara estem tractant, de política lingüística, com en qualsevol altre terreny, d'investigació, de professorat, del que sigui, que això és una enganyifa que ens fem sempre tots plegats. Tothom, la primera cosa que diu quan vol justificar unes limitacions de la seva actuació és que no hi ha diners. Jo, em nego radicalment a acceptar aquesta premissa. En tot cas, l'acceptaré com a segona raó, però la primera raó no és mai aquesta, sempre és la manca d'imaginació o la manca de voluntat. Perquè molta gent —i jo en conec molta!— han fet moltíssimes coses sense tenir mai cap premi, cap distinció, cap garantia, i encara perden

diners amb les coses que publica. D'això, jo en conec molts, i com que en conec molts em nego a acceptar que aquesta premissa sigui veritat.

—Per acabar, una pregunta tòpica. Aquest any 1988 celebrem el mil·lenari del naixement polític de Catalunya amb una situació sociolingüística o social determinada. ¿D'aquí a mil anys els nostres successors podran celebrar els dos mil anys de Catalunya o haurà desaparegut, això?

—Realment és un tòpic molt tòpic, aquest. Tal com evoluciona la humanitat avui, plantejar-se una pregunta a mil anys vista es pot dir que és una broma. Si avui estem acostumats a veure que en deu anys canvien tant els costums de la gent, les eines materials, la manera de menjar fins i tot, la manera de vestir, de pentinar-se, de cantar, la manera de parlar... Ha canviat tant en deu anys la manera de parlar! És que és escandalós, és admirable, és sorprenent! ¿Què volem anar a plantejar d'aquí a mil anys? Els pobles cauen i puguen, i s'ensorren i es revifuen i canvien de persones i d'interessos i de llengua...

—¿Però la llengua catalana resistirà mil anys més o veu el futur irreversible?

—Sense ser profeta, l'única cosa que veig és que avui les forces multinacionals s'han engrandit tant que les forces locals semblen destinades a ser eliminades. Això és el que sembla des de qualsevol punt de vista. Des del punt de vista del botiguer de Gràcia, que se'l menjarà un supermercat que li faran tres illes més amunt, fins al punt de vista dels bancs, que ja estem veient des de fa dos anys que es compren els uns als altres. I amb les llengües passarà igual. ¿Què passarà amb les llengües petites? Doncs que forçosament aniran quedant arraconades en uns territoris molt localitzats, i cada vegada seran menys indispensables, perquè hi haurà altres llengües que s'hi superposaran i seran conegudes per força. En el cas nostre, això és evident amb el castellà i el francès. Però ara ja és l'anglès que ocupa aquesta posició de forçosament conegut i indispensable. Si sabéssiu els cursos d'anglès que es fan a Barcelona quedariéu esgarriats! Bé, doncs, vol dir que demà passat serà l'anglès una llengua pràcticament entesa per tothom, i això sembla que és a l'abast de la mà; entre altres coses perquè, si no el coneixes, no podràs agafar ni un ordinador. Bé, doncs, la perspectiva que un sembla que pot preveure és que fatalment les minories han de quedar eliminades, llevat que hi hagi algun canvi que jo no puc preveure. És clar que hi pot haver canvis, però no veig massa clar que n'hi hagi d'haver en aquest sentit.

—Moltes gràcies, Sr. Solà.

SALVADOR PUJOL I ARGUDO
JOSEP RAMON RECORDÀ
Barcelona, setembre del 1988

INVENTARI D'ESGLÉSIES

ARXIU GAVÍN

Sant Feliu del Racó i Castellar del Vallès (I)

Església Parroquial de Sant Feliu del Racó.

Josep M. Gavín i Barceló (Barcelona, 1930) és un col·leccionista infatigable que s'ha proposat retratar i catalogar totes les esglésies, ermites, capelles i oratoris del nostre país. La seva obra constarà de més de vint volums i ultrapassarà les 200.000 fotografies dipositades en el famós Arxiu Gavín (únic al món en el seu gènere), situat a Valldoreix. Abans de publicar el volum corresponent al Vallès Occidental, ens ha cedit gentilment les seves fotografies, fetes l'any 1984, com a primícia per als lectors d'artilletres. Li ho agraïm afectuosament.

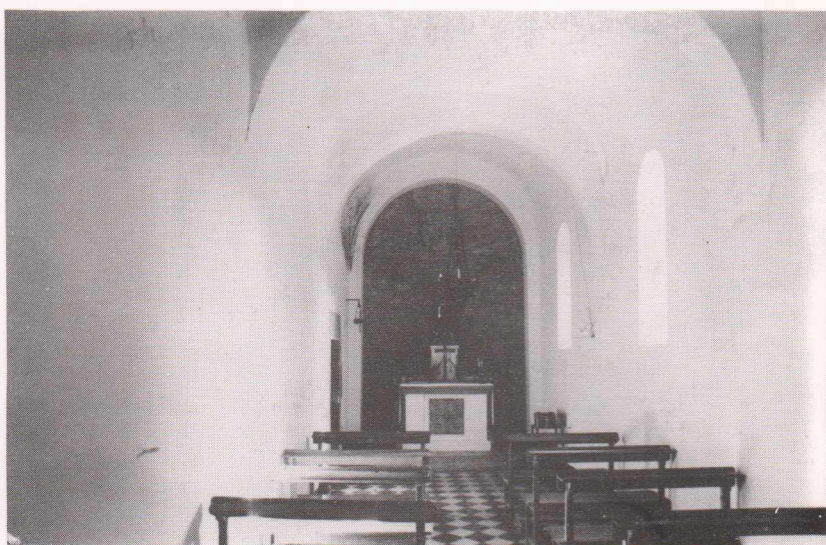

Església Parroquial de Sant Feliu del Racó.

Ermita de la Mare de Déu de les Arenes.

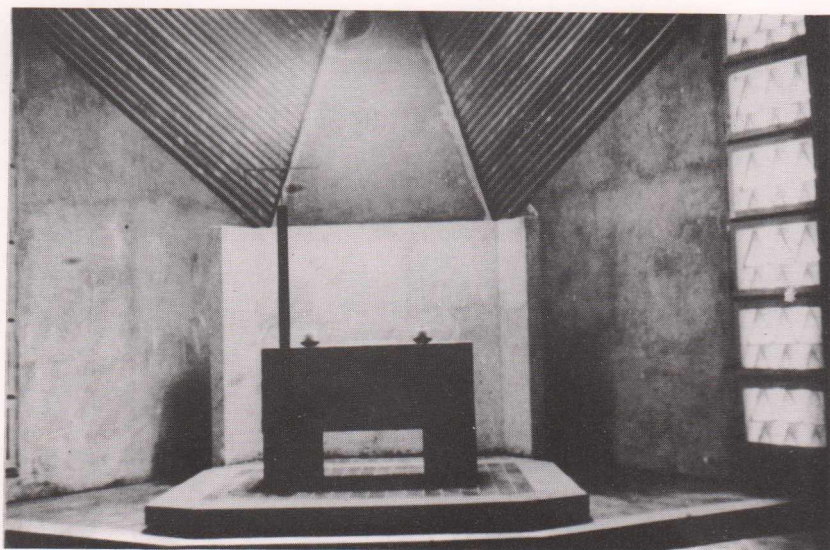

Ermita de la Mare de Déu de les Arenes.

*Capella de la Sagrada Família (Sant Feliu del Racó. Hostal del Cim.)
Sense culte. Fotografies interior i exterior.*

*Capella de la Mare de Déu de la Salut
(Sant Feliu del Racó. Les Arenes).*

Capella de Sant Antoni de Pàdua (Castellar del Vallès. Masia Cadafalch).

Ex-capella de Santa Bàrbara (Castellar del Vallès. Fàbrica de Fonts Calents).

Capella de la Mare de Déu del Carme (Castellar del Vallès. Masia de Can Borrell).

UN CENTENARI MEREIXEDOR DE MÉS RESSÒ

Jaume Agelet i Garriga (Lleida, 1888 - Madrid, 1981) és un poeta que qualsevol cultura mínimament civilitzada tindria sempre a les llibreries. Entre nosaltres, en canvi, és un il·lustre desconegut de qui fins l'edició de Poesies completes, de 1984, deguda a l'Institut d'Estudis Ilerdencs, és difícil de trobar. A la proverbial negligència per part de la nostra oblidadissa vida cultural cal afegir-hi, com a explicació, la història de discreció personal i de llunyania física del poeta: diplomàtic de professió, va viure a molts llocs del món, i després de 1939 es va exiliar a París, fins que, ja molt malalt, va anar a morir a Madrid, a casa d'uns nebots. Els seus dotze llibres de poesia, publicats per ell mateix entre 1924 i 1970, atenyien només tiratges curtíssims que l'autor distribuïa entre els amics. Encara avui, la seva obra viu injustament reclosa dins el cercle restringit d'aquells lectors fidels. La poesia d'Agelet, mascuda sota l'ombra doble de Maragall i Carner, assoleix un caràcter molt personal on la profunditat no està renyida amb la transparència, ni la brevetat amb el sentit del transcendent. La majoria dels seus sis centenars de poemes podrien fer un magnífic paper sensibilitzador a les escoles, on la poesia és quasi sempre una bella absent.

La millor celebració del centenari d'un poeta que no es troba a les llibreries és, naturalment, donar-lo a conèixer per altres mitjans. Heus-en aquí, doncs, una breu antologia de presentació.

MIQUEL DESCLOT

Ja s'acosten les gavines,
ja envolten tot el vaixell,
i en el cel dolç del capvespre
pengen com uns flocs de neu.

Tremolen totes les cordes,
branden alts i drets els pals,
pengen les veles marcides
i xopes d'aire salat.

Lluny, la ratlla de la terra
vibra com un llavi fi.
El cel i la mar onegen.
La proa flaira la nit.

Oh volades de gavines
que evoquen l'encís dels ports!
Va creixent lenta la terra
dins el cor i a l'horitzó.

A les envistes de Plymouth

*

Em veig passar lentament
—riu encès de migdiada—.
Se'm vol endur mon corrent,
mes resto, silencios,
a la ribera ensonyada
mentre ma joia vivent

—escuma de mon corrent—
solca la tarda abrindada.

*

Aquest afany d'ésser a demà
cada matí!

I la tendresa
de tornar a encendre
el ble d'ahir!

I caure al tard
amb dolç cruixir!

I de bell nou
alçar el meu cos
cada matí!

I esperar el vent
per a fremir.

I ésser el ble
d'avui
i el ble d'ahir!

*

Dolor, dintre el cos
vas rosegant l'os
de l'ànima avara;
el cor has corcat
i enteles la clara
fulgor de l'esguard.
Dolor, com un vent
agites el branc
fi del pensament.
I et tornes, dolor,
rogenc oli nostre.
Dones formosor
vellutada al rostre.

*

Nit. Carro negre amb rodes de silenci
i carregat d'estrelles vacil·lants.

Branca que dintre el pensament fulgura,
apagada a les mans.

Barca cega que avança
amb tots els remys penjats.

*

Duc un vestit
amb moixons eixalats
que regala una llum
d'arc voltaic.
Faig la cara

de mort.
 Tinc el coll
 empegat
 i retort.
 Ara estiro
 a mon grat,
 infants que m'esgardeu,
 enfarinat,
 les cordes lleus dels vostres cinc sentits
 i les sento, joïoses, als meus dits.
 Quan avieu
 l'ocell de la rialla,
 l'ànima vostra balla
 sobre el palmell radiant
 d'aquesta mà
 que porto enfarinada.
 Els ulls, com diamants,
 faré saltar amb les mans,
 en fumosa cascada.
 I tot el vostre goig
 clouré
 dins mon paraigua roig.

*

A estudi els bancs són verds.
 Hi seuen uns infants que fan brandar les cames,
 amb els llibres oberts.

La llum és mel i vi a la finestra.
 Hi ha un rellotge arrupit en un racó.
 Un sant a la paret aixeca la mà destra.

Hi ha un cel picat d'ocells i amb uns lleganys
 de claredat humida.
 A la pissarra els nombres són uns tanys
 de fi color de cendra.
 Finestra enllà s'albira
 una teulada tendra.

La paret té blancor extasiada.
 El sostre és tot fumat de melangia.
 La mar, al mapa, es mou enjogassada.

Al bell fons del tinter
 hi ha ninots, veles blanques.
 Les hores, al jardí,
 salten, lasses, les tanques.

*

QUIOSC DE DIUMENGE

Desemparat un ranci carquinyoli
 s'ofega dins un pot de vidre brut.
 S'assequen, a les coques, els raigs d'oli.
 Es despinta el cartó d'un cavall boterut.

El sol feliç, com un infant, alena
 fent sonar consirosos els xiulets.
 El cel d'estiu, pròdigament, emplena
 d'aigua de blau els dòcils cantirets.

S'estova, al sol, un tros de xocolata;
 una mosca s'enfila al cim d'un dolç.
 Ara trobo l'espessa i agra pols
 d'aquest dia, als confits de la safata.

OCELLS EMIGRANTS

¿Quins bleixos vius de freds llunyans,
 quines neus invisibles,
 us foragiten, bells ocells errants?

Deixun teulats encara plens de sol
 i campanars amb campanes calentes.
 Passeu, talment un riu d'onades lentes.

Es fon el vostre vol
 i roman, com un rastre, aquell esglai
 de la buidor pregonia de l'espai.

*

No diré pas el cant que em furga endins
 fins que em caigui del cor, així com cau dels pins
 la blavor resplendent; no pas abans que cessi
 el seu bull encrespat dins de ma sang;
 fins que el so es torni ble
 i cera fràgil el meu fang.

*

Jorns i més jorns anem colgant.
 Sols i més sols la posta enterra.
 Anem cavant el jaç per al repòs
 i decantant el cos
 cap a la terra;
 tot esperant que arribi l'hora dolça
 quan l'ombra nostra, en plors,
 s'enganxi lenta al cos
 com al roquer la molsa.

*

ALBA A JOSAFAT

Es descolguen, els morts, amb les mans blanques,
 s'aixequen amb els ulls d'argila plens,
 amb els braços oberts com unes branques,
 els rostres emporprats, grocs els alens.

Ixen dels clots, de les obscures balmes,
 caminen encorbant-se pels camins,
 fent cruixir llurs blancors com unes palmes,
 carregats amb el pes de llurs destins.

Es redrecen, es palpen admirats,
 cerquen llurs cors i el batec viu dels polsos.
 Ve una morta amb els sins il·luminats.
 Arriben morts trements, morts alts i dolços.

Respiren lentament la brisa bona
 amb la seva sentor de fruit madur.
 Esperen que la veu que alta ressona
 es faci entenedora a cadascú.

*

FELICITACIÓ A LA PADRINA

Que els vostres dos canaris facin anys,
 que us porti cada dia la berlina
 i us revingui la imatge de fadrina,
 a la nit, per uns cànids viarany.

Jo no us demano pas presents estranys,
ni pots de confitura, ni paranyes
per a caçar l'alosa i la cardina;
si fos gosat, demanaria un so
de flabiol, un ase de debò
i un enfilall de dies de joguina.

*

VIURE AMB ELS MORTS

Oh sentir els morts cada matí,
dur-los al coll, captius, i als braços,
sentir-los en el glaç, en el so fosc d'uns passos,
i moure's dintre el pensament,
a frec de rostre,
veure'ls l'esguard punyent,
interrogant, a l'entorn nostre,
respirar-los arreu,
i seure amb ells a taula,
trobar en la nostra veu
el so de llur paraula!

*

MÚSICA AL CARRER VELL

Arriba un so de cornetí
i es mouen, blanques, les cortines.
Amb un esclat de clavellines
sonen la flauta i el flautí.

Al cambró fosc, els mals endreços
es desempolsen abrivats.
Salten perols. Es gronxen bressos.
Dansa la roba dels terrats.

Es posa flors la tarda lassa
i es desficien els moixons.
Oberts, escolten els balcons
aquesta música que passa.

*

A TRENC DE DIA

És una mar el cel
a trenc de dia.
Neix la serra, l'arbreda, la masia.
Hi ha barques amb banderes de matí.
El fruit penja rentat i ben flairós.
El món fa un so boirós
de caragol marí.

*

DESTÍ

Viure com herbei prim
a dalt del cim;
cantar amb el vent al pla;
i debades cercar
el port i la calanca;
donar amb escreix
la nostra amor, el bleix;
sentir com cada jorn
s'obre i es tanca,
i deixar-se collir
com la poma a la branca.

LA CORTINA ANIMADA DE LA MEVA CAMBRA

Els ocells estampats de la cortina
revolen al bell mig de flors i rams
així que el sol de l'alba la il·lumina.

En la seda onejant verdegem camps,
corren cérvols i isards. Lenta hi camina
una veremadora entre sarments.

Al fons dels plecs, hi cauen els torrents.

Cada campana de bon cor hi branda.
La cortina de sol ixent s'abranda
tota olorosa de clavells i nards,
remoguda pels cérvols i els isards.

*

Obro la finestra.
Ha nascut un pi.
On mena la tarda?
D'on torna el camí?
I aquest blau que plana
pel cel, què vol dir?

*

PORTES

Anar obrint, tancant portes
dels dies, tot cercant
claredats, encaçant,
com un vent, ombres mortes,
fins que no es sentiran
batre mai més les portes.

*

L'ESTRANGER

Se va apropant;
reconeixem, de cop, son rostre;
és el que fem nosaltres somniant,
quan es va desvetllant
el dia que penetra a casa nostra;
quan esguardem finestra enllà
i l'horitzó que ens ve a cercar
pinta de cel el sostre.

Mengem plegats el pa.
Canta amb el seu el nostre pàl·lid rostre.

*

¿Som herba, potser,
dels dies pastura?

¿Som aigua insegura
d'un pobre reguer?

Ens crea la falla?

¿Som l'eco darrer
d'alguna paraula
que hom no sap d'on ve?

EL BON TEMPS QUE VINDRÀ

Vindrà de trasantó.
Asclarà el finestró
el bon temps que no espera.
Obrirà forats blaus
a la paret mitgera.
Durà les claus
del recambro
on el vell sol reposa.
Farà saltar la balda, el forrellat.
Als vidres farà esclat
roent de rosa.
Canviarà els maons
menjats dels horitzons;
adobarà la lluna;
veurem com pinta els grans balcons de verd,
deixant el portaló del blau, obert,
tot fent del cor un viu pinyol de pruna.

*

L' hora és llarga i obscura;
s'enrogalla la veu d'interrogar
la fosca que perdura.

S'entenebreix la mà
d'estendre's, de palpar.

Al cor del buit se senten hores
tocar amb un so color de nit,
eco fidel del darrer so esvaït.

ESCALES AMUNT

Enfilar, rabent, escales
i, en ser al terrat alterós,
trobar el cel cridant blavors
i trement de fines ales,
entre roba estesa al sol
que tot de colors gronxola,
i un aire prim que revola
com un límpid fumerol
i veure la mar al lluny
i la vela que s'esmuny
deixant una clapa blanca,
i ésser company d'un cloquer,
i fer-se el cor viatger
en aquest món sense tanca!

*

El dia neix plorós de soledat.
No sabem cap on menen les senderes.
Van passant les ventades, oh transparents fumeres!,
interrogant, en va, l'espai callat.

*

Eres, en la foscúria, un jorn fulgent
i en el silenci l'única paraula.
Entrares en el somni amb un pas lent,
portant-hi tots els lliris de la falla.
Oh fulla tremolosa del meu tronç!,
en hora dissortada, la tempesta
va arrencar-te amb un so trèmul i ronc.

Callaren les llanternes de la festa.

MARRA

PERE MARRA I DATSIRA (Castellar del Vallès, 1920 - Barcelona, 1973)

Pere Marra va néixer al carrer del Dr. Pujol número 5, a la casa que dona davant de la capella de la Mare de Déu de Montserrat, on hi va viure fins a la seva joventut. En aquesta època ja va començar a dibuixar i pintar. D'aquesta etapa són els dibuixos a la ploma tan característics del seu estil.

Va voler viure sempre del seu art i es va negar a entrar a la fàbrica a treballar, per la qual cosa va iniciar un viatge per tot Catalunya, amb pocs diners, però amb una gran fe amb si mateix i amb la seva obra.

Era una persona tan forta físicament que era capaç, quan vivia a Sabadell, d'anar a peu a la Mola, pintar o dibuixar tot el dia, i en acabat tornar a peu a casa seva.

Després de la Guerra Civil va canviar els dibuixos a la ploma per gouaches, aquarel·les i pintures a l'oli, si bé la tècnica més pròpia de la seva obra és la pintura a la cera, amb dacs, que ell després vernissava i treballava amb una gran personalitat. Perquè utilitzava aquesta tècnica té dues respostes, alguns diuen que es devia a la seva alèrgia a l'aiguarràs, altres que era a causa que no tenia diners per comprar pintura a l'oli, que era molt més cara.

Pere Marra es va casar i va tenir una filla. Es va traslladar a Barcelona a una casa a redós del Tibidabo. Van començar a sovintejar les seves exposicions en galeries comercials però aviat es va desenganyar pel seu poc èxit i per l'ambient que rodeja les galeries.

La seva vida i la seva obra, sempre a l'ensems, es van anar tornant cada cop més negres i pessimistes. La seva migrada situació econòmica va anar en augment progressivament.

Els seus amics expliquen que a començaments de l'any 1973 —no precisen la data— va aparèixer mort en el pati de casa seva. El metge li va pronosticar un edema pulmonar. Així, pobre i solitari, desapareixia un dels artistes més importants que ha tingut la vila de Castellar.

Pere Marra, «Castellar Vell». Dibuix a la ploma (33×46).

PERE MARRA I DATZIRA, UN PINTOR DESCONEGUT?

La passada Festa Major, Castellar va retre un homenatge al seu fill preclar, Pere Marra i Datzira. Home de caràcter obert i senzill, gran excursionista i mestre en totes les seves facetes artístiques. Una bona part de la seva obra va ser exhibida a la sala d'exposicions de la SEAC. És per això que, amb motiu d'aquesta exposició antològica, hem cregut obligat escriure unes ratlles sobre aquest nostre gran artista.

No és que volguem aportar dades biogràfiques, sinó tan sols emmarcar l'artista en el seu entorn pictòric i valorar, sense deixar-nos portar per la passió, l'obra de Pere Marra.

Però qui més bé ens en pot parlar és el seu company de pal·la i amant com ell de la natura, Lluís Valls i Areny.

—Lluís hem vingut precisament a saludar-te a tu perquè sabem que coneixies molt d'aprop Pere Marra. Tots dos sou fills de Castellar.

—Quan i com us van conèixer?

—Vaig començar a conèixer el Pere Marra l'any 47. El Pere tenia 27 anys i jo 20. Quan vam començar a sortir junts vam passar més d'una mesada a Lleida, a la casa dels meus avis. Hi havia dies que caminàvem més de quaranta quilòmetres, sempre amb la carpeta dels dibuixos i la capsa de les pintures. D'aquella època en tinc records inesborrables.

—Què representava per a tu l'amic Pere Marra?

—Molt. Erem molt amics, però ell feia la seva i jo la meua. Ens aveníem en tot. És amb l'artista amb qui m'he sentit més a gust.

—Hom diu que Pere Marra era de caràcter una mica estrany, un bohemí. És cert això?

—No, gens. Si per estrany vols dir bohemí et diré que sí, però una bohèmia en el bon sentit de la paraula. La bohèmia per ell volia dir ser lliure. Li agradava absolutament la llibertat.

La Montserrat, la muller de Lluís Valls, també hi vol dir la seva, i afegeix:

—Era un bohemí autèntic. Era d'una independència absoluta, amb una personalitat que traspuava per tots quatre costats. Era un xicot fora de sèrie, com a persona i com a pintor. Tenia una sensibilitat desorbitant, tot l'afectava. Pensa que va haver d'aguantar totes les pressions socials d'aquell moment, que per a ell va ser molt dur.

—Treballava?

—Incansablement. Era molt i molt treballador. Què entens per treballar: anar a la fàbrica?; amb un horari i un sou fix? llavors no, això sí que no. Ja he dit que era molt independent. Mai no es va voler lligar amb res. És clar, això als ulls de la gent d'aquella època era força mal vist. És per això que la gent deia que era estrany. Era artista. Mira si era artista, en el sentit ampli de la paraula, que quan va anar a la guerra va ser per a ell una aventura més, fins i tot en va treure el suc; i això que va ser d'aquells a qui els va agafar la guerra tants anys; els de la lleva del biberó. Llavors ja dibuixava força.

—En el transcurs del temps l'obra de Pere Marra ha anat canviant. Podries explicar-nos aquesta evolució?

—Pere Marra de primer només dibuixava a la ploma amb un estil ben peculiar i personal. La gent de Castellar el coneixia en aquesta etapa que és quan vivia aquí. Després va seguir amb els dacs i la pintura a l'oli.

—¿És veritat que era al·lèrgic a la pintura i per aquest motiu utilitzava la cera?

—No ho sé ben segur, potser sí que m'havia dit alguna cosa d'aquestes.

—I la Montserrat afegeix:

—Jo crec que era per qüestió d'economia. Les pintures són molt cares. Ben segur que ell tenia diners per dacs i no per comprar pintures a l'oli, crec que és per això que s'hi va anar endinsant.

—El Lluís:

—Els dacs són fàcils de manejar. Pots pintar constantment a sobre i no has d'esperar que s'assequin. Pintava, rascava, elaborava, feia barreges... Recorda que t'he dit que era molt treballador i amb els dacs podia estar sempre a la feina.

—Què tal amb l'aquarel·la?

—Més que aquarel·la el Pere va fer gouache; però d'aquarel·les també en va fer moltes, sobretot marines. Durant uns

sis o set anys, va passar diverses temporades a la costa; i com que en va fer moltes n'hi ha d'escampades per tot arreu fins i tot a l'estranger. Eren unes aquarel·les amb blanc, no transparents, ara bé molt alegres, més que les ceres. Eren molt boniques. Després va seguir amb l'oli, que és la seva última etapa. És aquesta pintura que hem pogut admirar per la Festa Major. Aquesta exposició jo ja l'havia vista i m'havia agradat molt. Pere Marra semblava que tenia un pintar molt primitiu, però no ho era gens. Totes aquelles simfonies en blau i verd... eren molt treballades. És un tipus de pintura més imaginativa que real. Tenia una gran imaginació, i això ho feia generalment a l'estudi, a diferència del dibuix a la ploma, que era realitzat sempre al natural.

—En aquesta exposició hi havia un autoretrat que fa pensar que no és d'ell. Què hi dius tu?

—Jo crec que no és d'ell i fins i tot no és ell, tot i que darrera del quadre diu Marra. Jo a Marra li havia vist totes les maneres de pintar i penso que aquella pintura no ha estat mai d'ell. Vaja, m'hi faria ben fort. Impossible. Ho discutiré allà on sigui.

—¿Penses que el poble de Castellar ha fet justícia amb l'obra de Pere Marra?

—Més que justícia, aquí a Castellar crec que era força desconegut. Per culpa seva, potser. La gent només el coneixia pels dibuixos, la qual cosa et demostra que no en sabien quasi res de la seva obra. Per aquest motiu aquesta exposició va sobtar.

Jo crec que és un pintor que no s'ha valorat. Ni ell es donava cap importància. Anava fent. Passava molt desapercbut. Estava desenganyat de fer exposicions i quan va morir potser feia més de vint anys que no n'havia fet cap. A Castellar, concretament, tan sols havia participat en algunes col·lectives i prou. Eren temps de postguerra, quan tot era molt difícil i la gent no comprava quadres. Avui potser l'haurien qualificat més.

Quan es fa una pintura molt personal i sense concessions de diversos tipus costa molt entrar en tot aquest mercat de l'art. I Marra no era home de concessions.

Va ser un home d'una enteresa i una energia extraordinàries, emperò tot un seguit d'esdeveniments al seu entorn el van vèncer. Pensa que mai no se li va acceptar el fet de no anar a la fàbrica, de no tenir un lloc de treball estable.

Fou un home d'una fortalesa interna; va lluitar i va sofrir molt. Passà la vida com un ermità, però ell anava fent la seva. Va ser lliure fins a morir.

Fins aquí les paraules de Lluís Valls Areny, l'amic incondicional de Pere Marra i Datzira.

Per la meua part res més.

Penso i recordo la seva obra i vull afirmar que sí, que era un home lliure, valent, un artista.

MARIA TERESA ESTEVE I SOLEY

Pere Marra, «Vitoria: calle de la Herreria». Postal feta durant el servei militar (14x9,5).

MARRA, UN GRAN PINTOR

Vaig conèixer el pintor Pere Marra fa molt de temps, quan buscava pintors paisatgistes que volguessin fer algun racó de la nostra estimada Barcelona per reproduir-los en les portades de la revista «Amigos de la ciudad», que jo patrocinava i realitzava amb un equip de col.laboradors.

Tots els artistes a qui els ho vaig proposar van mostrar interès per participar-hi. Cal tenir en compte que eren temps en què es venien pocs quadres perquè encara no havia arribat el «boom» pictòric dels últims anys. Tanmateix Pere Marra va ser l'excepció.

Sabia de la seva situació econòmica sempre dèbil i escassa i vaig creure que acolliria de gust l'encàrrec d'un quadre que li suposaria uns ingressos necessaris. Tanmateix, en exposar-li el meu propòsit, em va contestar:

—No m'agrada treballar per encàrrec ni condicionat per unes mesures o uns temes programats... Ja en parlarem, potser, més endavant...

Era una forma dissimulada de dir-me que no participaria en aquella sèrie de portades de revista de què abans he parlat.

Vaig aprofitar aleshores per dir-li:

—Bé, amic Marra, ja que estic aquí, ¿per què no m'ensenya algun dels seus quadres?

—*Segurament diu això per demostrar-me que no està disgustat amb mi per no haver acceptat el seu encàrrec...* —va contestar.

—Doncs no. Si he vingut a veure'l és perquè conec la seva pintura que m'agrada i, com que sóc col.leccionista, voldria tenir algun quadre seu. Tinc obres de Junyent, Carles, Alejandro de Cabanyes, Meifren, Sunyer, etc.

Va semblar que el convenia i em va mostrar diverses obres seves. Li vaig preguntar el preu d'una d'elles i se la vaig comprar. És un quadre que encara conservo i que m'estimo molt. Per res del món no el vendria. En realitat em va impressionar la seva pintura. Té força, personalitat, classe, missatge —si volem pessimista— però missatge; i així li ho vaig dir en haver concretat l'operació.

—La seva pintura sembla la d'un home pessimista. ¿Vostè ho és?

—*Completament —em va contestar—. I a més de pessimista sóc un home introvertit, potser amargat, tot el contrari segurament del que és vostè ...*

—Així és. Però és que té motius per ser-ne?

—*No. Hom neix pessimista o no. Ara bé, ser amargat, trist, poc obert a la societat, etc., això sí que podria superar-ho i hauria de fer-ho.*

—I per què no ho intenta?

—*No ho sé; no sabria què dir-li.*

—Té vostè hores baixes?

—*Per a mi quasi totes les hores són baixes...*

—Sabia que faig col.lecció d'autoretrats? —li vaig dir— ja que no tinc el seu m'agradaria fer-li l'encàrrec.

—*No ho sabia, però ja que ho diu, si m'ho permet, li regalaré el meu i ho faré amb molta il.lusió.*

Vaig acabar aquest entrevista dient-li:

—Amic Marra, per demostrar-li que he passat una agradable estona amb vostè, m'agradaria que sabés que sempre que necessiti vendre alguna pintura tindrà en mi un comprador. ¿I sap perquè ho dic? perquè crec que vostè és un gran pintor i no sap valoritzar-se. Es a dir, hauria de recolzar-se no solament amb mi sinó amb altres col.leccionistes i procurar cultivar una mica les relacions socials, tenir contactes amb altres artistes que encara que no valguin tant com vostè, destaquen, i que l'ajudaran a sortir d'aquest ambient de semiclausura amb què sembla vostè identificat. Tot això no té justificació davant de la contemplació d'una obra de gran personalitat.

Amic que has llegit aquestes ratlles, espero que hi vegis que ha quedat justificat que si hem editat uns altres llibres d'artistes, no hi podia faltar aquest merescut homenatge a l'obra d'en Marra. Es més, cal dir que es merixia que ho haguéssim fet abans perquè un artista d'aquesta categoria no pot restar oblidat.

F. ESTRADA SALADICH

(Article extret i traduït del castellà del llibre, *Pedro Marra*, Ed. Quiris, Barcelona, 1975.)

Pere Marra, «Tornada al poble». Dibuix.

Pere Marra, «Carrer dels afores» (41×65).

Pere Marra, «Terres de Conreu» (35×50).

Pere Marra, «Camps» (72×99).

Pere Marra, «Poble de mar» (46x95).

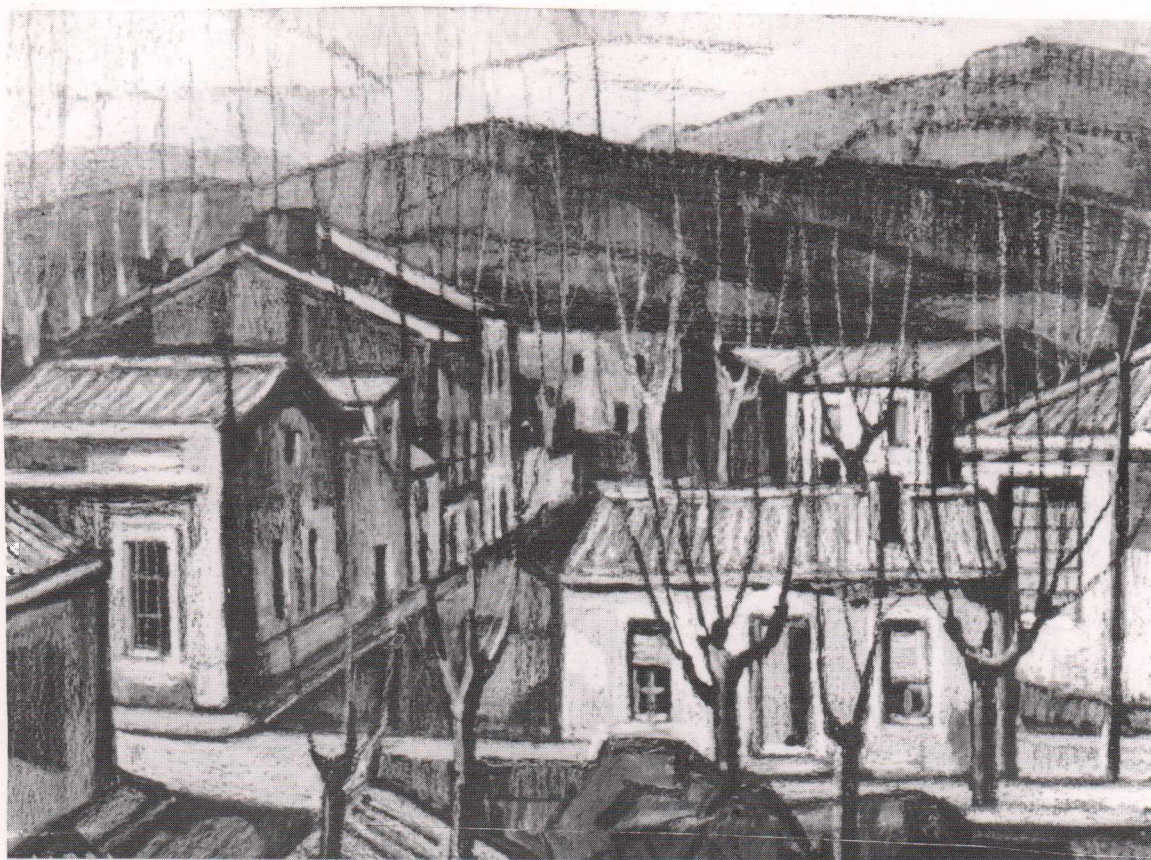
Pere Marra, «Llum i naturalesa» (50x68).

Pere Marra, «Marina». Pintura amb guix.

Pere Marra, «Carrer de doctor Pujol». Pintura amb ceres.

Pere Marra, «Pescadors» (47×33).

Pere Marra, «Pont sobre el Ter» (51×71).

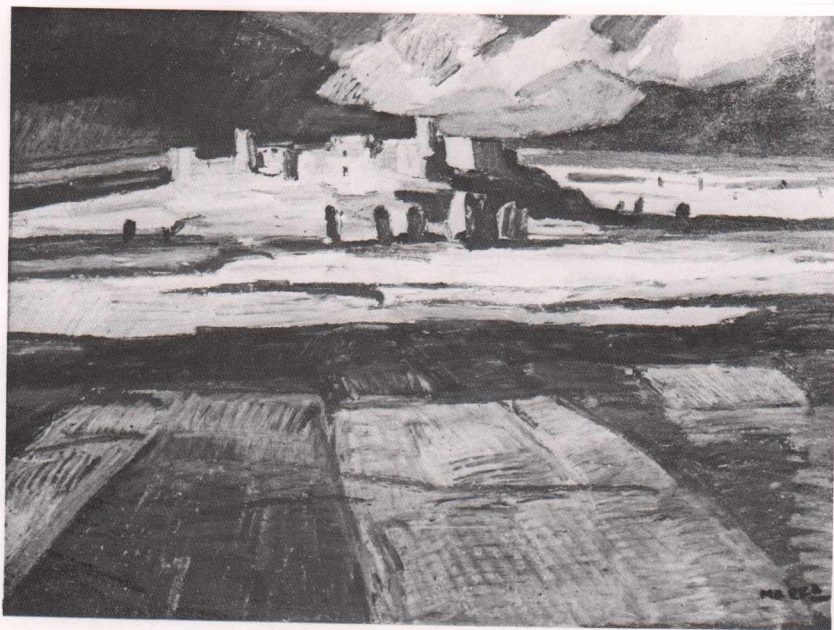

Pere Marra, «Hivern» (31×39).

Pere Marra, «Paisatge rural» (35×50).

Pere Marra, «Castell de Figueres» (50×67).

Pere Marra, «Jardí» (48×65).

Pere Marra, «Sinfonia en verd» (60x50).

Miquel DescLOT

ESQUELETS DEL MEU ARMARI

(Limericks sense fetge ni sang)

Dibuix de Xavier Nogués del llibre, La Catalunya Pintoresca (1933).

Era un socialista de l'esquerra
que cantava l'amor i no la guerra.
El deixen jugar amb un canó
i diu, content: «Doncs no em fa por»,
de cara a la morena de la serra.

*

Us presento un polític pugilista
que es va significar a la Reconquesta.
Les emprèn contra setze jutges
i s'embruta amb catorze sutges.
(Demà s'estrena de malabarista.)

*

Això era un teòric anarquista
que ballava mazurques a la pista.
L'amenacen amb l'ham d'un càrrec
i l'emboca com un espàrrec,
el famós afamat equilibrista.

*

Això era un polític andalús
fet a cops de gaspatxo i de cuscús.
Fa mil i una cabrioles
amb un repic de castanyoles;
però al final empunya l'arcabús.

*

Us presento un lampista leninista
que no tenia gens de pa a la vista:
«Ara ves quin rebony d'ofici
que el que em don és només defici.»
I l'endemà es plantava de modista.

*

Era una diputada independent
com l'estàtua jacent d'un monument.
Compareix darrere el guinyol
i diu a crits que vol i dol,
la neutra reputada independent.

Això era un polític madrileny,
és a dir una somera de disseny.
Amaga el cap sota la capa
i la butxaca rere el mapa
—prò l'orella l'ensenya sense seny.

*

Vet aquí un sacerdot ecologista
resant a la Muntanya d'Ametista.
Es fa dos ous ferrats bessons
amb uns ous de sargir mitjons,
prò va a sopar amb una periodista.

*

Això diu que era un bíped futbolista
que tenia unes cames de corista.
Clava guitzes a la pilota
perquè li augmenti més la quota
sense donar als d'Hisenda ni una pista.

*

Això era un filòsof ullerós
que citava Lacan i Lévi-Strauss.
Engendra ardides teories
cada catorze o quinze dies,
mentre s'afaita el rostre pensarós.

*

Era una benemèrita acadèmica
d'aparença cloròtica i anèmica.
Escriu una novel·la gòtica
amb una bella trama eròtica,
la púdica simpàtica acadèmica.

*

Això era un lingüista amb samarreta
que es delia per fer explotar l'aixeta.
Ven a un gitano la vaixella
per menjar en barca l'escudella,
el llengut de lingüista d'escaleta.

Això diu que era un ínclit psiquiatre
que s'adormia amb els clients al catre.
Nodreix tota una galeria
de cobres i escurçons de cria,
el capferit que ja en té trenta-quatre.

*

Això era un poeta transcendent
d'intel.lecte patètic i ascendent.
S'ennuega en sonets curulls
de Hegels, Wittgensteins i Llulls,
fins a perdre l'escàs coneixement.

*

Vet aquí una psicòloga esllanguida
que ho sap tot de la mort i de la vida.
Dóna consells per fer molt bé
allò que ella sap fer malbé,
i amb un llaç ho embolica, presumida.

*

Això diu que era un crític estilita
que menjava bombons de dinamita.
No assisteix mai a cap encontre
si no és per disparar contra,
a Edimburg, a Berlín o a Perafita.

*

Vet aquí un arquitecte omnipotent
que servia un mecenes renaixent.
Alça túmuls per als mussols
i laberints per als cargols,
mentre a l'Olimp li fan un monument.

*

Ara us presento un geni genial
que no fa res que pugui fer un mortal.
Menysprea el boll, el gra i la palla,
i a si mateix quan s'emmiralla
prement el tub de la pasta dental.

MIQUEL DESCLOT
Fontclara, estiu de 1987

artilletres

bon nadal

EL CAMÍ DE L'ESTABLIA

El camí de l'Establia
no el sabríem oblidar
no el sabríem oblidar.
Atzavares el voregen
i espurneig de galzerans.

Ara deixa la carena
i s'endinsa pels sembrats.
Al camí de l'Establia
cal anar-hi peu descalç.

Brilla el grèvol, fuig la boira,
el cel tiba de tan blau.
I la neu de la congesta
com la palma de la mà.

Tomàs Garcés

Castellar del Vallès, Nadal del 1988

SALA D'EXPOSICIONS

WATTS ART

Sant Pere d'Ullastre, 9

Telèfon 714 55 71

CASTELLAR DEL VALLÈS

VALLS ARENY

Del 17 de desembre 1988 a l'1 de gener 1989

HORARI: Feiners: Tarda de 6'30 a 9

Festius: Matí de 12 a 2, tarda de 6,30 a 9

Ruscuet

Artilletres. — Revista cultural. — Núm 6. — Any III. — Castellar del Vallès. — Desembre 1988. —
Edita: Collectiu Artilletres. — Imprimeix: Gràfiques Castellar, carrer Puig de la Creu, 3, telèfon
714 51 42. Dipòsit legal: B. 14.427 - 1986. — Preu de subscripció any 1988: 1.200 Ptes.

CAIXA DE PENSIONS

”laCaixa”